

2. Кравець В. П. Гендерна педагогика : [навчальний посібник] / В. П. Кравець. – Тернопіль : Джура, 2003. – 416 с.
3. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості. Наукова монографія / С.Д.Максименко. – К.:Видавництво ТОВ “КММ”, 2006. – 240 с.
4. Методичні матеріали з питань формування усвідомленого батьківства/ За заг. ред. Г. М. Лактіонової. – К. : Держ-соцслужба, Християнський дитячий фонд, 2006. – 96 с.
5. Овчарова Р. В. Психологическое сопровождение родительства / Р. В. Овчарова. – М. : Изд-во Ин-та психотерапии, 2003. – 319 с.
6. Bovee Courtland L., Thill John V. Reproduction marketing. – N. Y., etc: Mc Graw Hill, 2002.

In the article analyzes the formation of the elements of the personal level of reproductive attitudes of young people's; The socio-psychological problem of conscious parenting today's youth in Ukraine; In article presents the technique and the psychological analysis of the forming experiment.

Keywords: “conscious parenting”, “reproductive attitudes”, “adolescence”, “forming the experiment”.

Отримано: 09.02.2011

УДК: 159. 923. 2: 316. 61

О.В. Іщук

Усвідомлення ідентичності як чинник успішної соціалізації

У статті розглядаються проблеми ідентичності та успішної соціалізації особистості. Висвітлюється феномен ідентичності як широка концепція, що включає всі якості особистісних сполучень, які обумовлені великою кількістю біологічних, соціальних, психологічних, культурних факторів тощо, та чому усвідомлення власної ідентичності виступає як чинник успішної соціалізації особистості. У статті представлений теоретичний аналіз проблем ідентичності, проаналізовані види, рівні та типи ідентичності особистості, що впливають на процес соціалізації людини. Також представлено роботу з узагальнення сучасних досліджень феномена соціалізації, його рівні, завдання, окрім цього, наявний обґрунтований аналіз взаємозв'язку усвідомлення ідентичності та успішної соціалізації особистості.

Ключові слова: ідентичність, ідентифікація, соціалізація, адаптація, самосвідомість, самокатегоризація, самоотождествлення, соціальна поведінка, інтеріоризація, агенти соціалізації, суспільство.

В статье рассматриваются проблемы идентичности и успешной социализации личности. Освещается феномен идентичности как широкая концепция, включающая все качества личностных сочетаний, которые обусловлены большим количеством биологических, социальных, психологических, культурных факторов, и почему осознание собственной идентичности выступает как фактор успешной социализации личности. В статье представлен теоретический анализ проблемы идентичности, проанализированы виды, уровни и типы идентичности личности, влияющие на процесс социализации человека. Также проводится обобщение современных исследований феномена социализации, его уровней, задач, кроме этого, дается обоснованный анализ взаимосвязи осознания идентичности и успешной социализации личности.

Ключевые слова: идентичность, идентификация, социализация, адаптация, самосознание, самокатегоризация, самоотождествление, социальное поведение, интериоризация, агенты социализации, общество.

Значні зміни, що відбуваються у нашому суспільстві останнім часом, які стосуються життєво важливих сфер – економічної, соціальної, політичної, сфер культури та тих, що змінюють умови функціонування суспільства та функціонування у ньому людини, створюють об'єктивно відповідні напругу та необхідність адаптуватися у нових умовах. Така ситуація склалася у сучасному світі та зокрема в Україні, де загострились соціально-психологічні проблеми формування нових відносин, які відповідають змінам, у тому числі побудова адекватної поведінки на разі адаптації до нових умов існування та функціонування особи, усвідомлення власної ідентичності, успішного процесу соціалізації особистості тощо.

Як стверджує В. П. Казмиренко, людина включена до соціального світу як творець і як спостерігач, а значить, в силу внутрішньої природи своєї діяльності не може вести себе інакше, тому що, крім безпосереднього відображення дійсності, в арсеналі її активності наявні процеси випереджального віддзеркалення, співвіднесення себе з оточенням (предметною, технічним і соціальним). Людина не може проявляти активність або організовувати діяльність (вибирати мету, кошти, прогнозувати результат) поза системою мотивів, атитюдів і відносин, вона не може бути абсолютно “нейтральною” в навколишньому середовищі [4, с. 30].

Виходячи з вищезазначеного, припускаємо, що особистість сьогодення знаходиться у площині глобальних проблем існування у соціальному просторі, і питання відчуття своєї ідентичності стоїть надто гостро, адже людина змінює, підкорює та вдосконалює

оточуюче її середовище скоріше, аніж себе, свою свідомість. Тобто можна стверджувати, що особистість не встигає під тиском активно діючих подразників замислитися над своїм образом “Я”, процесом ідентифікації себе зі значущими особами, подіями тощо, усвідомити власну ідентичність та, як результат, успішно соціалізуватися.

Сучасне суспільство формально пропонує людині широкий спектр альтернатив для здійснення вибору свого становлення та розвитку як суб'єкта соціальних відносин. Мало того, що роки соціальної, політичної, моральної, культурної, духовної, психологічної криз в українському суспільстві призвели до розмитих, абстрактних ідеалів, так і в ситуації соціальної нестабільності не тільки молоді, але й дорослі, зрілі люди зустрічаються з проблемою кризи ідентичності, оскільки кожен змушений переоцінити свої погляди, принципи та минулі вибори, й шукати себе у новій реальності без збитків для почуття самоповаги [4, с. 192]. Одним з найважливіших компонентів успішного становлення особистості як ефективного соціального суб'єкта є її оптимальна ідентифікація, сприйняття людиною себе у системі соціальних відносин такою, як вона є. Це питання є актуальним і постає перед усіма соціально-віковими групами населення України.

Аналіз останніх публікацій дозволяє стверджувати, що даною проблемою займалися такі дослідники, як Агеев В.С., Агранат Д. Л., Андреева А. Г., Богатирьова О. О., Бодальов О.О., Григорович І. Є., Еріксон Е., Здравомислов А. Г., Зливков В., Іванова Н. Л., Кон І.С., Коростеліна К.В., Кривоконь Н. І., Маркова А. К., Мішик Л.І., Московічі С., Орестова В. Р., Панок В.Г., Петренко В.Ф., Родигіна У. С., Теджфел Г., Тернер Дж., Чепелева Н.В., Шнейдер Л. Б., Шульга Н.А., Ядов В.А. та ін.

Спираючись на аналіз теоретичних та практичних досліджень, зазначимо, що за останні десятиріччя в психології сформувався практично новий напрям: дослідження психології ідентичності. Так, за даними Дж. Марсія [7, с. 3], за останні 25 років було здійснено з цієї тематики понад 300 наукових розробок. Можна констатувати виявлення дослідниками різного роду ідентичностей: статевої, рольової, особистісної, професійної, усвідомленої, неусвідомленої, гендерної, соціальної тощо.

Аналіз у роботах психологів проблем ідентичності дає можливість зупинитися на тих її аспектах, які важливі в контексті дослідження впливу ідентичності дорослої людини у зв'язку з її адаптацією до мінливих умов життя. Для цього необхідно розглянути питання визначення, структури, етапів ідентичності та соціалізації.

Отже, почнемо з визначення поняття. Ідентифікація, як зазначає В. Зливков, є процесом соціалізації індивіда, який впливає на розвиток його самосвідомості [3, с. 129].

На думку В. М. Павленко, ідентифікація – це необхідна передумова соціального життя. Індивідуальна ідентичність не існує в ізоляції від соціального світу. Ідентичність конструюється соціально – в процесі первинної і наступних соціалізацій, і в постійних процесах соціальних інтеракцій, в яких індивіди визначають і перевизначають себе і інших протягом всього свого життя [6, с. 135].

Першим упорядкував різні види ідентичності Дж. Тернер, висунувши гіпотезу про існування трьох рівнів самокатегоризації, які розглядаються ним одночасно і як рівні ідентичності [10, 73]:

- суперординарний (вищий) – визначення себе як частини широкої спільноти, яка підкорює практично всі відомі групи;
- проміжний (середній) – визначення себе у термінах групової приналежності, наприклад, професійної;
- субординарний (підлеглий) – визначення себе в індивідуальних, особистісних якостях як унікального індивіда.

Надалі ця гіпотеза перевірялась в роботах, які в основному конкретизували дані рівні [9, с. 105].

Виділяють різні типи ідентичності.

Особистісна ідентичність (іноді її називають особистою чи персональною) трактується як набір рис чи інших індивідуальних характеристик, що відрізняється певною сталістю чи, принаймні, наступністю у часі і просторі, що дозволяє диференціювати даного індивіда від інших людей. Іншими словами, під особистісною ідентичністю розуміють набір характеристик, який робить людину подібною самій собі і відмінною від інших [6, с. 137].

Соціальна ідентичність трактується в термінах групового членства, приналежності до більшої чи меншої групи, включеності в будь-яку соціальну категорію. У соціальній ідентичності виділяються ніби два різних аспекти розгляду: з точки зору інгрупової подібності (якщо ми члени однієї спільноти, в нас одна і та ж соціальна ідентифікація і ми схожі) і з точки зору аутгрупової, або міжкатегоріальної, диференціації (якщо ми схожі між собою, ми істотно відрізняємося від “них” – тих, хто належить не до нашої, а до “чужої” групи). Ці два аспекти взаємопов’язані: чим сильніше ідентифікація зі своєю групою, а значить, і інгрупова подоба, тим більш значуща диференціація цієї групи від інших [6, с. 137].

Соціальна ідентичність – така ідентичність, котра являє собою певну комплексну систему, яка транслює сталість структур,

дзеркально відображає приналежність індивіда до певної соціальної групи. Отже, функціонування соціальної ідентичності актуалізується у ситуації соціальної дії [1, с. 51].

Іноді особистісну та соціальну ідентичності протиставляють, оскільки вважається, що дуже складно одночасно почувати себе індивідуальністю з унікальним набором якостей (особистісна ідентичність) та відчувати себе подібним до значимої сукупності (соціальна ідентичність). Отже, в конкретний проміжок часу індивід здатен актуалізувати лише один з названих видів ідентичності [6; 10].

А ось прибічники теорії соціальних репрезентацій критично ставляться до ідеї протиставлення особистісної та соціальної ідентичності. Зокрема, У. Дойс [6, с. 138] пише про те, що особистісну ідентичність не можна розглядати тільки як набір унікальних характеристик і зводити індивідуальний рівень виключно до відмінностей. З його точки зору, відмінності й подібності можуть бути знайдені як на рівні особистісної ідентичності, так і на рівні соціальної. Він говорить про те, що особистісна ідентичність може розглядатися як соціальна репрезентація, а значить – як організуючий принцип індивідуальної позиції в системі символічних взаємин індивідів і груп [6, с. 138].

Відповідно до соціальної варіативності, індивід володіє одночасно кількома ідентичностями, оскільки взаємодіє у різних соціокультурних просторах. Стать, етнічність, раса, релігія, національна приналежність, вік, сфера зайнятості та багато іншого можуть виступати сферами, за допомогою яких відбувається побудова ідентичності [1, с. 51].

Наприклад, **статева ідентичність** є ще однією формою, що набувається в процесі соціалізації індивіда та розглядається як усвідомлення індивідом своєї статевої приналежності, переживання ним своєї маскулітності – фемінності та як готовність грати певну статову роль [1, с. 51].

Наступний вид – **культурна ідентичність**, яка являє собою усвідомлене прийняття людиною відповідних культурних норм та образів поведінки, ціннісних орієнтацій та мови, розуміння свого Я з позиції тих культурних характеристик, які нормативно заохочуються в даному соціумі. Культурна ідентичність виражається у самоотождженні себе з культурним утворюючим стереотипом саме даного суспільства [1, с. 51].

Близька до культурної ідентичності **етнічна ідентичність**. Досягнення етнічної ідентичності визначається різного роду етносоціальними домінантами, що набуваються в процесі особистісної соціалізації. Вони оформляються, у свою чергу, в процесі внут-

рішньо культурної соціалізації, в процесі засвоєння культури інших народів, вивчення їхньої історії [1, с. 51].

Ідентифікація в будь-якій зі своїх модифікацій є процесом, який триває все життя людини. Соціальна ідентичність представляється нам більш об'ємною за своїми масштабами. Досягнення зрілої соціальної ідентичності відбувається крізь безпосереднє досягнення особистісної, статевої, професійної, етнічної ідентичності і не завжди відбувається за звичним, відпрацьованим типовим механізмом [1, с. 50].

Варіативність форм ідентичності, якими володіє індивід, пояснюється тим, що він діє і взаємодіє в різних соціальних системах, в яких неоднаково визначає себе [1, с. 43].

Щоб підтвердити це твердження, наведемо найбільш загальне визначення поняття “ідентичність”, яке виглядає як широка концепція, що включає всі якості особистісних сполучень, які обумовлені великою кількістю біологічних, соціальних, психологічних та культурних факторів. На сьогоднішній день, поняття ідентичність в різних контекстах широко використовується і в психології (его психологія), психоаналізі і в соціології (соціальна антропологія, символічний інтеракціонізм) у філософії (феноменологія), в етології, в політичній науці [7, с. 3].

Ідентичність – предмет активної уваги вітчизняних та західних дослідників і знаходить відображення в багатьох фундаментальних дослідженнях з психології особистості і загальної психології, соціології, антропології тощо. Феномен ідентичності вивчається багатопланово і різнохарактерно [1, с. 42].

Хочеться ще додати, що особистість або протиставляючи, або ототожнюючи себе з соціумом, зі стратегіями та ролями, які в ньому існують, диференціює або ідентифікує себе як члена певного суспільства, групи тощо і оцінює це як позитивну чи негативну характеристику. В залежності від спрямованості цієї характеристики, можуть виникати певні бар'єри у соціальній взаємодії. Якщо такі бар'єри не найкращим чином впливають на засвоєння визначеної та схвалюваної поведінки, норм, цінностей та відповідної системи знань, можемо стверджувати, що це не сприятиме успішній соціалізації особистості та усвідомленню себе як повноцінного члена даного суспільства.

Можемо зауважити, що самоідентифікація особистості є основою для її соціалізації, тобто створення індивідом тих ділових і морально-психологічних якостей, які необхідні для самовизначення як у найближчому оточенні, так і в суспільстві в цілому.

Отже, без успішного самовизначення ідентичності особистості, вкрай ускладненим виглядатиме процес соціалізації, який

визначається як засвоєння індивідом зразків поведінки, психологічних установок, соціальних норм і цінностей, знань, навичок, що дозволяють йому успішно функціонувати в суспільстві [8, с. 283].

Соціалізація людини починається з народження і триває протягом усього життя. В її процесі він засвоює накопичений людством соціальний досвід у різних сферах життєдіяльності, який дозволяє виконувати певні життєво важливі соціальні ролі [5, с. 21].

Соціалізація розглядається як процес, умова, прояв і результат соціального формування особистості. Як процес вона означає соціальне становлення та розвиток особистості в залежності від характеру взаємодії людини із середовищем проживання, адаптації до нього з урахуванням індивідуальних особливостей. Як умова – свідчить про наявність того соціуму, який необхідний людині для природного соціального розвитку як особистості. Як прояв – це соціальна реакція людини з урахуванням її віку і соціального розвитку в системі конкретних суспільних відносин. Як результат вона є основною характеристикою людини і її особливостей як соціальної одиниці суспільства [2, с. 49]. Тобто, з яких би позицій не розглядався феномен соціалізації, завжди присутньою є складова особистісної ідентифікації.

При більш широкому тлумаченні Іллясов Ф. Н. під соціалізацією розуміє процес включення індивіда до системи суспільних відносин. У цьому випадку соціалізація може розглядатися як сукупність таких процесів:

- інтерналізація соціальних норм;
  - засвоєння соціальних функцій;
  - входження в соціальну групу (соціальна мобільність) [5, с. 31].
- Виділяються [2; 5] два рівні соціалізації:
- рівень первинної соціалізації;
  - рівень вторинної соціалізації.

Первинна соціалізація відбувається в сфері міжособистісних відносин у малих групах. Первинна, або зовнішня, соціалізація означає пристосування індивіда до ролевих функцій і соціальних норм, що складаються в різних соціальних інститутах суспільства на різних рівнях життєдіяльності людини. Відбувається це через соціальну ідентифікацію – тобто усвідомлення своєї приналежності до цієї спільноти. В ролі первинних агентів соціалізації виступає найближче оточення індивіда: батьки, близькі та далекі родичі, друзі сім'ї, однолітки, вчителі, лікарі тощо, тобто ті люди, які своєю значимою позицією впливають на процес ідентифікації особистості. Вторинна соціалізація, або інтеріоризація, відбувається на рівні великих соціальних груп та інститутів, тобто означає процес

включення соціальних ролей у внутрішній світ людини. У результаті складається система внутрішніх регуляторів поведінки особистості, що забезпечує відповідність (або протидію) поведінки індивіда заданим з боку суспільної системи зразкам і установкам. Це являє собою життєвий досвід, здатність до оцінки норм, тоді як на рівні ідентифікації вони в основному лише засвоювалися, тобто некритично сприймалися. Найважливішими факторами соціалізації особистості виступає феномен присутності індивіда в групі і самореалізації через неї, а також входження індивіда в більш складні структури суспільства. Вторинні агенти – це формальні організації, офіційні установи: представники адміністрації, школи, армії, держави тощо. Тобто можемо говорити про агентів, які діють на процес становлення соціальної ідентичності і впливають на успішну соціалізацію.

Соціалізація виконує три основні завдання:

1) інтегрує індивіда в суспільство, а також в різні типи соціальних спільнот через засвоєння ним елементів культури, норм і цінностей;

2) сприяє взаємодії людей внаслідок прийняття ними соціальних ролей;

3) зберігає суспільство, виробляє і передає культуру поколінь через переконання і показ відповідних зразків поведінки [5, с. 273].

Успішний процес соціалізації можливий за умов усвідомлення власної ідентичності особистістю, і вже на ґрунті цього формуються соціальні якості, знання, вміння, відповідні навички, що дає можливість стати дієздатним учасником соціальних відносин. Соціалізація відбувається як в умовах стихійного впливу на особистість різних обставин життя, так і за умови цілеспрямованого формування особистості.

Завдяки активності людини її життєвий шлях, відображення її соціально-психологічної реальності, перетворюється в складну двосторонню систему взаємодії особистості та соціального життя. Складний процес взаємовпливу один на одного і є джерелом розвитку та становлення індивіда.

З точки зору соціальної психології, активність індивіда зумовлена людською потребою належати до соціуму, сприймати, оцінювати й осмислювати його, ідентифікувати себе зі своїм народом, конкретно соціальною групою. На стадії переходу взаємовідносин і зв'язків стереотипні вимоги групи до поведінки індивіда спонукують його до вироблення відповідної лінії поведінки особи і вибору конкретного її варіанта [2, с. 49].

Зазначимо, що аналіз теоретичних та практичних досліджень в області феномена ідентичності та процесу соціалізації, показав,

що ця проблема потребує теоретико-методологічного обґрунтування, емпіричної розробки та практико-орієнтованого методичного забезпечення.

Отже, можемо зробити підсумок, що у теперішній час, кожна людина відповідальна за свій вибір, за стратегії поведінки в умовах соціальної адаптації, за визначення своєї ідентичності та шляху соціалізації в непростих соціально-економічних умовах. Внаслідок цього, актуальним постає питання пошуку кожною особою свого особистісного бачення, самоусвідомлення, аналізу власної ідентичності, дослідження процесу соціалізації та свого соціального статусу у суспільстві.

Список використаних джерел

1. Аринушкина И. С. Об определении и типах идентичности / И. С. Аринушкина // Мир психологии. – 2004. – № 2. – С. 42-51.
2. Асп Э. К. Введение в социологию // Эрки Калеви Асп. – СПб.: Алетейя, 1998. – 84 с.
3. Злишков В. Проблема особистісної та професійної самоідентифікації в сучасній психології / В. Злишков // Соціальна психологія. – 2006. – №5 – С. 128-136.
4. Казмиренко В. П. Социальная психология организаций : Монография / В. П. Казмиренко. – К. : МЗУУП, 1993. – 384 с.
5. Мудрик А. В. Социализация человека: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / А. В. Мудрик. – 2 –е изд. испр. и доп. – М.: Издательский центр “Академия”, 2006. – 304 с.
6. Павленко В.Н. Представления о соотношении социальной и личностной идентичности в современной западной психологии / В.Н. Павленко // Вопросы психологии. – 2000. – № 1. – С. 135-138.
7. Павлова О. Н. Идентичность : история формирования взглядов и ее структурные особенности / О. Н. Павлова. – М. : МГУ, 2001. – 51 с.
8. Ребер А. Большой толковый психологический словарь. Т.1 (А – О); Пер. с англ. / Артур Ребер. – М.: ООО “Издательство АСТ”; Издательство “Вече”, 2003. – 592 с.
9. Шендрик И. Г. Кризис идентичности и образование в период взрослости / И. Г. Шендрик // Мир психологии. – 2004. – № 2. – С. 102-105.
10. Turner J. C. Social identity, personality and the self-conception / J. C. Turner // The psychology of the social self / Ed. by J. C. Turner. – N. Y., 1999. – P. 67-102.

In the article considered the problems of identity and personality of successful socialization. Highlights the phenomenon of identity as a broad concept that includes all the qualities of personality combinations that caused a large number of biological, social, psychological, cultural factors, and why awareness of their own identity serves as a factor in the successful socialization. The article presents a theoretical analysis of problems of identity, analyzed species, the levels and types of personal identity, affecting the socialization process rights. Also featuring work on the synthesis of modern research the phenomenon of socialization, its levels, tasks, besides, there are well-founded analysis of the relationship awareness of identity and of successful socialization.

Keywords: identity, identification, socialization, adaptation, self-categorization, self-identification, social behavior, the interiorization, the agents of socialization, society.

Отримано: 02.03.2011

УДК 159.9

Т.В. Каменєва

Розвиток професійного мовлення психолога і формування особистості. Чи пов'язуються ці процеси автоматично?

Автор аналізує проблему формування професійного мовлення в тісному взаємозв'язку з особистісним розвитком студента-психолога в період набуття фахової компетентності.

Ключові слова: особистісний розвиток, розвиток професійного мовлення психолога, фахова компетентність.

Автор анализирует проблему формирования профессиональной речи в тесной взаимосвязи с личностным развитием студента психолога в период приобретения профессиональной компетентности.

Ключевые слова: личностное развитие, развитие профессиональной речи психолога, профессиональная компетентность.

Актуальність дослідження. У відповідності до Закону України “Про вищу освіту” та проекту “Програми розвитку освіти на 2005-2010 р.” завдання вищої освіти – це “професійне становлення і професійне зростання особистості студента як спеціаліста, професіонала, формування творчої, духовно багатой особистості з